

Študijná príručka: Epocha osvietenenských vzdelancov

Kvíz: Otázky s krátkou odpoveďou

Odpovedzte na každú otázku 2 až 3 vetami na základe poskytnutého textu.

1. Aké boli hlavné myšlienky osvietenstva a ako ovplyvnili vedecké bádanie v Uhorsku?
2. Kto bol Matej Bel a aká bola jeho prezývka, ktorá odzrkadľovala jeho význam?
3. Čo boli *Notície* a prečo sú považované za dôležité dielo?
4. Akú úlohu zohral Samuel Mikovíni pri tvorbe *Notícií*?
5. Kto bol Adam František Kollár a aké postavenie mal na viedenskom panovníckom dvore?
6. Akú hlavnú kritiku vyjadril Adam František Kollár vo svojom spise *O pôvode a stáлом používaní zákonodarnej moci*?
7. Aké konkrétne opatrenia navrhoval Matej Bel na zlepšenie hospodárskej situácie v Uhorsku vo svojom spise z roku 1722?
8. Kto bol Jozef Karol Hell a aký bol jeho najvýznamnejší prínos v oblasti baníctva?
9. Kde sa sústreďovalo vedecké bádanie v Uhorsku počas obdobia osvietenstva?
10. Čo označuje termín „polyhistor“ a kto je v texte uvedený ako príklad takejto osobnosti?

Kľúč správnych odpovedí

1. Hlavnou myšlienkou osvietenstva bolo povýšenie rozumu na skúšobný kameň poznávania a objasňovania sveta. Tieto nové trendy spôsobili ďalekosiahle zmeny vo vedeckom bádani a podnietili rozvoj prírodovedného výskumu aj medzi slovenskými vzdelancami v Uhorsku. Dôraz sa kládol na predmety ako matematika, fyzika a chémia.
2. Matej Bel bol jednou z najvýznamnejších vedeckých osobností 18. storočia, pôsobil ako rektor evanjelického gymnázia a neskôr ako evanjelický farár v Bratislave. Pre svoje rozsiahle vedomosti a mnohostrannú organizačnú činnosť ho prezývali „veľká ozdoba Uhorska“.
3. *Notície* (celým názvom *Notitia Hungariae novae historico-geographica*) bolo rozsiahle historicko-zemepisné dielo, ktoré zostavil Matej Bel so spolupracovníkmi. Dielo je považované za predchodkyňu moderných encyklopédií, pretože podrobne opisuje jednotlivé obce, mestá, život obyvateľstva a národnostné zloženie Uhorska, a dodnes slúži ako významný historický prameň.
4. Samuel Mikovíni bol slovenský kartograf, ktorý spolupracoval s Matejom Belom na diele *Notície*. Jeho úlohou bolo kresliť mapy a rytiny, ktoré dopĺňali a vizuálne obohacovali textovú časť diela.
5. Adam František Kollár bol slovenský rodák, ktorý dosiahol významné postavenie na panovníckom dvore vo Viedni ako poradca Márie Terézie a riaditeľ Dvorskej knižnice. Patril do dvorského osvietenenského okruhu a pre jeho výnimočné vedomosti ho nazývali „slovenský Sokrates“.
6. Adam František Kollár vo svojom spise ostro kritizoval sociálnu nerovnosť a nespravodlivé daňové zaťaženie. Kritizoval šľachtu a cirkev za to, že si prisvojujú všetky výhody v štáte, ale odmietajú znášať verejné ťarchy (dane), ktoré sú potom prenesené na poddaný ľud.
7. Matej Bel navrhoval viacero opatrení, ako napríklad udržiavanie kráľovských a banských miest v rozkvet, starostlivé dolovanie v kráľovských baniach a rozširovanie ťažby soli. V oblasti poľnohospodárstva odporúčal podporovať chov dobytka, koní a oviec, ako aj efektívnejšie pestovanie obilnín.
8. Jozef Karol Hell bol významný konštruktér banských strojov. Jeho najväčším prínosom bol moderný a veľmi výkonný vodnostípcový čerpací stroj, ktorý vytvoril v roku 1749 a ktorý prispel k tomu, že banskoštiavnická technika patrila k najprogressívnejším v Európe.

9. Centrami vedeckého bádania boli spočiatku učené spoločnosti a akadémie, ktorých založenie v Uhorsku navrhoval už Matej Bel. Od 50. rokov 18. storočia sa centrami vedeckého bádania stali univerzity, kde sa začala venovať väčšia pozornosť prírodovedným predmetom.

10. „Polyhistor“ je označenie pre znalca viacerých vedných odborov. Ako príklad polyhistora je v texte uvedený Matej Bel, ktorý sa zaujímal o zemepis, prírodopis aj históriu, a ktorého rozsiahle vedomosti pokrývali mnoho oblastí.

Otázky na esej

Nasledujúce otázky sú určené na hlbšiu analýzu a reflexiu. Nevypracúvajte odpovede, ale použite ich ako podnet na premýšľanie a diskusiu.

1. Analyzujte prínos Mateja Bela k vedeckému poznaniu Uhorska v 18. storočí. Zhodnoťte význam jeho diela *Notície* a jeho návrhov na hospodárske reformy v kontexte osvietenských myšlienok.
2. Porovnajte Adama Františka Kollára a Mateja Bela ako predstaviteľov slovenskej osvietenskej inteligencie. Zamerajte sa na ich vzťah k panovníckemu dvoru, ich kritiku spoločnosti a ich príspevok k národnému povedomiu Slovákov.
3. Na základe úryvku z diela Adama Františka Kollára *O pôvode a stálom používaní zákonodarnej moci* podrobne rozoberte kritiku feudálneho spoločenského a daňového systému v Uhorsku. Vysvetlite, ako tieto myšlienky korešpondovali s reformným úsilím Márie Terézie.
4. Diskutujte o význame Banskej Štiavnice a baníctva pre vedecký a technický pokrok v Uhorsku v 18. storočí. Poukážte na konkrétne inovácie, ako bol stroj Jozefa Karola Hella, a na záujem zahraničných vedcov o túto oblasť.
5. Vysvetlite, prečo bolo 18. storočie „epochou osvietenských vzdelancov“. Popíšte, ako sa zmenilo postavenie vedy a vzdelania a ako sa formovali nové inštitúcie, ako napríklad učené spoločnosti a reformované univerzity.

Slovník kľúčových pojmov

Pojem	Definícia
Akadémia	Vzdelávacia inštitúcia, typ vyššej školy, ktorá bola v období osvietenstva jedným z centier vedeckého bádania.
Notície	Skrátený názov pre historicko-zemepisné dielo Mateja Bela <i>Notitia Hungariae novae historico-geographica</i> . Dielo predstavuje akúsi predchodkyňu moderných encyklopédií a obsahuje detailné poznatky o Uhorsku. V diele Bel obhajoval pôvodnosť a rovnoprávnosť Slovákov.
Osvietenstvo	Ideové hnutie 18. storočia, ktoré kladlo dôraz na rozum ako hlavný nástroj poznávania a objasňovania sveta. Spôsobilo významné zmeny vo vedeckom bádani a reformnom úsilí panovníkov.

Polyhistor	Znalec viacerých vedných odborov. V texte je ako polyhistor označený Matej Bel.
Tajchy	Vodné nádrže vybudované v 18. storočí v okolí Banskej Štiavnice. Ich voda sa využívala pri banskej ťažbe.
Učená spoločnosť	Organizácia združujúca učencov a vedcov, ktorá bola centrom vedeckého bádania. Návrh prvej takejto spoločnosti v Uhorsku vypracoval Matej Bel.
Vedecké bádanie	Systematický výskum zameraný na získavanie nových poznatkov. V období osvietenstva sa kládol dôraz najmä na rozvoj prírodovedného výskumu.
Zákonodarná moc	Právo tvoriť a vydávať zákony. Adam František Kollár sa tejto téme venoval vo svojom spise, kde obhajoval právo panovníka na absolutistické zásahy do riadenia štátu.